

VIENNESE UKRAINIAN MUSIC AND THE WORK OF ANDRIY HNATYSHYN

*Liubov Kyianovska*¹

ВІДЕНСЬКА МУЗИЧНА УКРАЇНКА І ТВОРЧІСТЬ АНДРІЯ ГНАТИШИНА

Любов Кияновська

Якщо замислитись, які європейські міста відіграло особливо важливу роль у становленні української музичної культури, найчастіше ставало осередком зародження нових ідей і напрямів, що найістотніше впливали на художній світогляд наших композиторів, де зародилось найбільше культурницьких українських товариств — то пальму першості, безперечно, треба буде віддати Відню і Празі.

Але якщо праязкі контакти видаються доволі природними — все-таки своє значення має близькість слов'янських натур, то у віденських пріоритетах української культури бачиться щось доволі дивовижне — адже в столиці Австрії так чи інакше перетинались шляхи вітчизняних мистців ще починаючи від XVIII сторіччя і завершуючи сьогоденням. Саме у Відні зупинився на довший час Дмитро Бортнянський, доволі неохоче повертаючись з сонячної Італії у Петербург, і тут потоваришував з Антоніо Сальєрі, знаним більше як суперник Моцарта. Тут наприкінці XVIII ст. після третього переділу Польщі і приєднання Галичини до імперії Габсбургів був заснований славетний *Barbareum*, греко-католицький ліцей, де навчання музики займало важливе місце, та тоді ж була передана греко-католицькій громаді церква святої Варвари, що до сьогодні збереглась у затишному куточку Відня. Тут декілька десятиліть діяла хорова капела Андрія Розумовського, сина останнього гетьмана України, що після від'їзду його з австрійської столиці перейшла у церкву Варвари. Не в останню чергу завдяки майстерності співаків капели захопився музикою Бортнянського єпископ Снігурський, і через декілька десятиріч це захоплення дасть вагомні результати в діяльності композиторів Галичини.

У Відні з аматорського співацького товариства, завдяки ініціативі Анатолія Вахнянина, повстане в 1868 році студентське товариство «Січ», члени котрого впишуть славному сторінку в історію, науку, політику, культуру нашої країни. Шевченківські вечори, організовані товариством, збирали

¹ Mykola Lysenko Lviv State Academy of Music. <https://orcid.org/0000-0002-0117-5078>

інтелектуальну еліту багатонаціонального Відня. Тут на сцені кайзерівського оперного театру виступатимуть славетні українські співаки Олександр Мишуга, Степан Волошко, Євген Носалевич. В перших десятиліттях ХХ ст. у Відні навчаються Філарет Колесса, Станіслав Людкевич, Нестор Нижанківський, Любка Колесса, Богдан Бережницький, Борис Кудрик... Після Другої світової війни тут засяє блискучий талант співачки Ірини Маланюк, пізнішої титулованої *Kammersängerin*.

Ці короткі ескізи українсько-віденських музичних зв'язків повинні дати уяву, як глибоко вкорінилися слов'янські співочі традиції в столиці Австрії. На цьому тлі цілком гармонійною і закономірною видається діяльність Андрія Гнатишина — довголітнього регента хору церкви святої Варвари у Відні, композитора, диригента, педагога.

Коротка біографічна довідка:

Андрій Гнатишин народився в селі Чижиків неподалік від Львова 26 грудня 1906 року, навчався у Вищому музичному інституті ім. Лисенка у Львові у Станіслава Людкевича, Бориса Кудрика (теорія музики, контрапункт) Галини Левицької (фортепіано). З 1930 року проживав у Відні. Закінчив Віденську консерваторію по класу теорії музики В.Люстгартена. З 1956 року до 1995 керував українським хором церкви святої Варвари у Відні. Творчість розмаїта за жанрами, обіймає дві опери («Медведюк» та «Олена»), оркестрові сюїти та увертюри (серед них — увертюра «Ой не ходи, Грицю», «Українська сюїта»), кантата «Рука Іоанна Дамаскіна», повну літургію та окремі літургічні номери, паралітургічні пісні та хори на духовну тематику камерно-інструментальні твори, обробки українських народних пісень для голосу з фортепіано та хору.

Помер Андрій Гнатишин у Відні 7 вересня 1995 року.

Його індивідуальна манера на тлі бурхливих технічних оновлень художньої системи нашого часу може видатись консервативною, зберігаючи традиції різноманітних попередніх епох, починаючи від Бортнянського і кантів ХУІІІ ст. і закінчуючи «перемишльською школою» та Лисенком. Милозвучність українського пісенного начала, повага і величність церковних наспівів переважає у творчості Гнатишина і завдяки абсолютній впевненості автора у невмирущій їх красі переконує у доцільності сучасного буття такої «реставративної» музики. Не забуваймо, що він був насамперед композитором-практиком, котрий все життя віддав роботі з церковним хором на чужині. Сакральна музика значно обмежує потяг до експерименту, постійно нагадуючи про вічність. В діалозі з Богом не дозволені екстравагантність, буфонада, скепсис, котрі нерідко забарвлюють палітру сучасного мистця. Проте стриманість і зосередженість релігійних почуттів природно співіснують в хорових і вокальних композиціях Гнатишина з романтичною піднесеністю. Так він поєднує дві лінії однаково важливі для нього в усвідомленні категорії національного, — фольклорного, задушевно-пісенного і церковного первнів.

Життя ж на чужині тим більше розбуджує ностальгію за національним міфом, за тим, що уособлює прадавній дух і напівлегендарні постаті предків, оспівані в думах і піснях, історичні панорами і красу звичаїв. Зберегти їх у знайомих формах, звичних і невід'ємних від спогадів дитин-

ства, — це духовна потреба, породжена не стільки нездатністю сприйняти і переосмислити нове, скільки владним покликом збереження своєї сутності. Андрій Гнатишин сам постійно наголошував, що першочергове його завдання полягає в тому, щоби зберегти скаб українського духовного співу в його чистоті, очистити від зайвих і чужих нашарувань:

«Передусім очищено наш літургичний хоровий спів від творів чужих композиторів, як: Нанке, Сарті та інші, а також від типово московських, а присвоєно і використано староукраїнські, тобто київські розспіви Печерської Лаври та галицькі... Хор присвоїв їх, і нині хто зайде до церкви святої Варвари на Службу Богу, почує літургичні співи, тропарі, прокімени в цьому стилі»¹.

Особиста рефлексія:

Мені довелось зустрітись з професором Гнатишином двічі, хоча його музика знайома була і раніше (в рамках фестивалю «Музика українського зарубіжжя» в 1991 році вперше прозвучали деякі невеликі хорові опуси маестро). Проте його самого побачила в перший раз у Львові, в 1992 році, коли в залі Львівської філармонії ім. Людкевича відбувся авторський концерт композитора. Після багатьох років замовчування і невизнання на рідній землі він мав змогу почути свої твори в тому місті, де пройшли його юні роки, в залі імені його вчителя. Хорова капела «Трембіта» під орудою Миколи Кулика тоді представила дуже вагомий і розмаїту програму хорових композицій Гнатишина. Не всі вони переконали мене однаково, проте в кращих з них — хорах «Царю небесний», «Під Твою милість» чи «Богородице, діво» — відчувалось непересічне чуття національної пісенної мелодики, шляхетна простота виразу. Пам'ятаю, що в одній із статей порівняла ці твори з музикою кращих його попередників — Кирила Стеценка та Олександра Кошиця.

Часто Гнатишин сягає до традиції Бортнянського, здійснює транскрипцію його духовних творів. Таким прикладом є «Ізбави від бід» Бортнянського, до якого сучасний мистець додає партію солюючого сопрано, витриману в романтичному дусі, наближену до улюблених в XIX сторіччі пісень-романсів. Внаслідок того класицистична ясність музики «українського Моцарта»², доповнюється більш теплими і задушевними емоційними тонами. Але не лише в транскрипціях творів Бортнянського, а навіть і у власних опусах — як, наприклад, у «Воздайте славу Господеві», Гнатишин намагається відродити манеру духовного концерту кінця XVIII ст., передати пишний і піднесений стиль «золотої доби» української духовної музики³.

¹І.Калинець. Зустріч громадянства з композитором Андрієм Гнатишином. Буклет — Львів: 1990.

²Так називали Бортнянського галицькі композитори XIX ст., зокрема Михайло Вербицький, нагякаючи, очевидно, на класицистичні риси його стилю.

³«Золотою добою» української музики називав духовний концерт XVIII ст. та його творців — Максима Березовського, Дмитра Бортнянського, Артемія Веделя, відомий український музикознавець Борис Кудрик у праці «Огляд історії української церковної музики», виданій в 1937 році у Львові, перевиданій там же у 1995 році Інститутом музикознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Особиста рефлексія:

Друга наша зустріч відбулась у Відні восени 1994 року. Мені пощастило побувати на репетиції хору греко-католицької церкви святої Варвари, що дивом збереглась у столиці Австрії протягом двохсот років, незважаючи на всі воєнні та політичні лихоліття. Після репетиції, як це було прийнято, хористи завітали до найближчої кав'ярні на келих вина — святкували уродини дочки композитора, Люби Гнатишин. Сам композитор був у прекрасному гуморі, багато жартував, а потім ми розговорились про його концерти у Львові, про те, як він ставиться до музики. З величезним запалом говорив він про Барвінського та Людкевича, як про найважливіших особистостей в музичному світі передвоєнного Львова. Високо цінував творчість о. Йосипа Кишакевича, незаслужено забутого на той час композитора, зрадів, коли я його повідомила, що студентка мого класу написала диплом про нього. На завершення зустрічі пообіцяв прислати книжку про свою творчість, що якраз вийшла друком. Через декілька місяців я справді отримала з Відня прекрасно видану монографію з автографом маестро. А ще через три місяці його не стало...

Звісно, не все, написане Андрієм Гнатишиним за тривалий період (а його творчий шлях тривав більш ніж півстоліття), залишиться в репертуарі хорів, співаків та інструменталістів. Проте найцінніше, що він створив, і завдяки чому залишиться в історії української музики не лише як ще одне прохідне ім'я, а як справжній композитор — це релігійна музика. Вона стала найбільш співзвучною його особистості не лише тому, що була нерозривно пов'язана з його щоденною працею регента у церкві. Корені мистецької вартості багатьох сакральних творів Гнатишина ховаються набагато глибше. Літургійна творчість стала для композитора найкращим способом зберегти себе як українця і як особистість. В ній він плекав українську національну духовну ідею, продовжив ту вічну традицію нашого культурного буття, яка невід'ємна від ментальності народу, а тому і досяг тієї щирості, безпосередності, а разом з тим піднесеності виразу почуттів, котра дається не лише працею, не лише професійною рутиною, а ще тим внутрішнім світлом, яке неможливо пояснити словами.